

SÚČASNÝ STAV VO VÝVINE MATERIALISTICKEJ DIALEKTIKY AKO VŠEOBECNEJ VEDECKEJ TEÓRIE A METÓDY

VÁCLAV ČERNÍK, Katedra marxisticko-leninskej filozofie, FF UK, Bratislava

ČERNÍK, V.: Contemporary State of the Development of Materialist Dialectics as a General Scientific Theory and Method. *Filozofia* 41, 1986, No. 3, p. 263.

The paper is an attempt at an outline of a conspicuous advancement in the development of materialist dialectics in the last twenty years.

Materialistická dialektika je filozofická teória vývinových procesov, metóda ich poznania a praktického pretvárania. Jej vnútorným jadrom je štúdium protirečenia v podstate predmetov, umožňujúce skúmať nielen zmeny v rovine javových foriem, ale aj zmeny v rovine podstat. Koncentrovaným výrazom materialistickej dialektiky sú jej základné zákony. V rozvinutej podobe predstavuje resp. by mala predstavovať živý filozofický systém, zahrnujúci základné princípy, zákony, kategórie a metódy. Ako taká sa stáva filozoficko-teoretickým, svetonázorovým a metodologickým základom marxovského typu racionality, živelne alebo vedome uplatňovanou metódou modernej vedy, logikou výstavby socializmu a komunizmu, významným nástrojom, napomáhajúcim zjednocovanie vedy a práce.

Úlohou môjho článku samozrejme nemôže byť nejaký systematický výklad marxistickej dialektiky. Pokúsim sa v ňom skoncentrovať len na niektoré momenty, v ktorých sa zaznamenal výrazný posun v chápaní dialektiky v ostatných rokoch:

1. V posledných dvoch desaťročiach sa urobil značný kus práce predovšetkým v *ujasnení si základných princípov materialistickej dialektiky*. Materialistická dialektika sa líši, ako je známe, od idealistickej (napríklad hegelovskej) dialektiky, ako aj od metafyzickej metódy starého materializmu predovšetkým zjednotením princípu materiálnej jednoty sveta s princípom vývinu. Toto zjednotenie sa v súčasnom období výrazne konkretizuje ako zjednotenie princípu celostnosti, systémovosti s vývinovým princípom, s princípom štruktúrno-genetických zmien. Materialistická dialektika sa ďalej vyznačuje zjednotením princípu odrazu s princípom činnosti. Starý materializmus nevedel uplatniť dialektiku na teóriu odrazu; nemecká klasická filozofia zasa stavala princíp činnosti proti teórii odrazu; v marxistickej dialektike sa spája teória odrazu s činnostným chápaním procesu poznávania a praktického pretvárania sveta.

Materialistická dialektika sa ďalej vyznačuje princípom jednoty ontológie, gnozeológie a logiky; prekonáva v sebe nedostatky predmarxovskej a súčasnej nemarxistickej filozofie, ktoré odtrhovali alebo odtrhujú uvedené momenty jeden od druhého a redukovujú filozofiu len na niektoré z nich. Bezprostredným výrazom zjednotenia ontológie, gnozeológie a logiky je princíp jednoty dialektiky, logiky a teórie poznania. Rozsiahla diskusia o tejto problematike sa dnes ustálila v názore, že uvedenú jednotu treba chápať konkrétne, ako jednotu rozdielneho, ako jednotu, ktorá zahrnuje kvalitatívny rozdiel objektívnej dialektiky a subjektívnej dialektiky, odraz jedného v druhom. Leninovo „netreba troch slov“ treba chápať len v kontexte dialektickej logiky: dialektika ako teória vývinu pojmov, súdov a úsudkov, dialektika ako teória poznávajúceho myslenia je dialektická logika.

Materialistická dialektika sa ďalej vyznačuje uplatnením princípu dôsledného historizmu, ktorý predpokladá nielen historický charakter javových foriem nemenného zákona, ale aj historický charakter zákonov samých; zameriava sa na skúmanie historicky vznikajúcich systémov imanentných zákonov vývojových procesov. Na tomto základe materialistická dialektika prekonáva tak hľadisko buržoázneho historizmu, ako aj hľadisko filozofického štrukturalizmu. Princíp marxistického historizmu nachádza svoju konkretizáciu v zjednotení logického a historického, resp. v rozpracovaní logickej a historickej metódy výstavby explanačných teórií. Materialistická dialektika sa ďalej líši od teórie a metódy starého materializmu, ako aj od špekulatívnych koncepcií idealizmu tým, že zavádza do svojej ontológie, gnozeológie a logiky princíp praxe, že zjednocuje metódu poznania prírodnej a spoločenskej reality s metódou jej ideálneho a predmetného pretvárania. Sám princíp praxe sa v materialistickej dialektike konkretizuje v návode prakticko-duchovnej a revolučne praktickej činnosti, v ktorom sa ukazuje, ako zjednotiť proces menenia objektívnych podmienok s ľudskou činnosťou, s cieľavedome zameranou aktivitou človeka. Materialistická dialektika sa napokon vyznačuje zjednotením princípu vedeckej objektivity s princípom pokrovej, proletárskej straníckosti. Zameriava sa proti idealizmu a metafyzike, proti bezzásadovému objektívizmu ako aj proti subjektívizmu.

Uvedené princípy materialistickej dialektiky sa vzájomne podmieňujú a dopĺňujú, utvárajú jednotu mnohotvárneho.

2. V posledných dvoch desaťročiach sa výrazne prehĺbilo chápanie vnútorného jadra materialistickej dialektiky — *dialektického protirečenia*. Významný pokrok sa urobil predovšetkým v smere jasnejšieho rozlíšenia medzi formálno-logickým a dialektickým protirečením. Sovietska diskusia o tejto otázke doteraz dospela k záveru, že nemožno každé formálne protirečenie vyhlasovať za čisto subjektívne, objektívne bezobsažné (lebo sa v nich môžu skrývať reálne protirečenia) a že na druhej strane nemožno vydávať formálno-logické protirečenie za adekvátne vyjadrenie reálneho dialektického protirečenia v našom myslení. (1, s.

336). Ďalší krok v riešení danej otázky si zrejme vyžaduje plne zohľadniť Marxovo rozlíšenie absolútnych a relatívnych krajností, jeho myšlienku, že neexistujú nijaké hegelovské duálne podstaty (vznikajúce stotožnením absolútnych krajností, resp. rozdvojovaním pojmu na A a non A), ale že existujú iba rozlíšené podstaty, ktoré sa diferencujú na relatívne krajnosti, medzi ktorými vzniká vzájomné pôsobenie. Pochopenie tejto skutočnosti má zásadný význam nielen pre riešenie otázky vzťahu formálnej a dialektickej logiky, ale aj pre prekonanie už Leninom kritizovaného, ale v našej praxi ešte pretrvávajúceho stotožňovania dialektického protirečenia s poruchou systému, s jeho výchyľkou zo stavu rovnováhy. Významný pokrok sa urobil aj v úsilí o účinnú aplikáciu metódy dialektického protirečenia pri analýze špecifických protirečení socializmu. Prebiehajúce diskusie o povahe základných protirečení socializmu, napr. o povahe protirečenia medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi zospoločenšenej výroby, medzi bezprostredne spoločenským charakterom práce a socialisticky premenenou formou tovarovo-peňažných vzťahov, alebo o rozlíšenej jednote socialistickej štátnosti a socialistickej ľudovej samosprávy zohrávajú významnú úlohu v riešení teoretických a praktických otázok výstavby a zdokonaľovania rozvinutého socializmu. V danej súvislosti sa posunulo aj riešenie otázky o povahe neantagonistických protirečení socializmu. Diskusia zrejme smeruje k záveru, že svojou podstatou neantagonistické protirečenia môžu nadobúdať vplyvom druhotných okolností javovú formu dočasného, individuálneho atď. antagonizmu.

3. Výrazný pokrok sa v posledných rokoch dosiahol v riešení otázky *vzťahu dialektiky a systémového prístupu*. Možno povedať, že sa v zásade prekonali dve krajnosti v chápaní danej otázky: tak koncepcia, ktorá stavala systémový prístup (zredukovaný na metódu štruktúrno-funkcionálnej analýzy) proti dialektike, ako aj koncepcia, ktorá stavala dialektiku proti systémovému prístupu. Dôslednejšie sa presadzuje jedna zo základných myšlienok materialistickej dialektiky, ktorá vyžaduje zjednotiť princíp celostnosti s princípom vývinu. V súvislosti s riešením otázok intenzifikácie ekonomického procesu a celospoločenskej reprodukcie, ako aj v súvislosti s riešením globálnych problémov sa čoraz väčšími presúva do pozornosti vedcov problematika tzv. organických resp. samovyvíjajúcich sa systémov, ktoré svojim vnútorným vzájomným pôsobením reprodukujú základné podmienky svojej existencie: špecifické podmienky, ktoré boli predpokladom ich vzniku reprodukujú ako svoj vlastný výsledok, a tak sa vyvíjajú na vlastnom základe. Pri analýze systémov daného druhu už nevystačíme len so štruktúrno-funkcionálnou analýzou, táto analýza v nich musí organicky prerastať do štruktúrno-genetickej a štruktúrno-vývojovej analýzy a syntézy.¹ Takisto už v danom prípade

¹ Pozri napr. KUZMIN, V. P.: Princip sistemnosti v teorii i metodologii K. Marksa. Moskva 1980; Dialektika a systémový prístup. Praha 1979; GOLANSKIJ, M. M.: Ekono-

nevystačíme s metódami klasickej kauzálnej analýzy (lebo príčina a úči-
nok si tu ustavične vymieňajú miesto). Treba pochopiť, že skutočnou
príčinou je vzájomné pôsobenie a že substanciálnym základom príčin-
nosti je dialektické protirečenie.

4. Významný prínos pre rozvoj materialistickej dialektiky zname-
nalo *rozpracovanie kategórie činnosti*, najmä v poslednom desaťročí. Ka-
tegoria činnosti hrala dôležitú úlohu už v nemeckej klasickej filozofii
a v diele klasikov marxizmu-leninizmu. V našej súčasnej filozofickej
literatúre sa však dlho nedoceňoval jej kľúčový význam. Ešte v päťde-
siatych rokoch napr. takmer absentovala ako kategória historického ma-
terializmu. Dnes je situácia celkom iná. Činnosťné hľadisko sa presa-
dzuje nielen vo všetkých oblastiach marxistickej filozofickej tvorby, ale
aj v celom komplexe špeciálnych spoločenských vied. Hovoríme napr.
o činnosťnom chápaní teórie poznania, metodológie vied, o činnosťnom
chápaní kultúry, sociálnej psychológie atď. V diskusiách o kategórii čin-
nosti sa zdôrazňuje subjektovo-objektový charakter procesu činnosti a
poukazuje sa na jednotu procesu činnosti a sociálneho styku, resp. spo-
ločenskej formy procesu činnosti, ktorá má subjektovo-subjektový cha-
rakter². Vývin diskusie zrejme smeruje k celostnému pochopeniu čin-
nosti ako cielavedomej aktivity, ktorá má dvojité, subjektovo-objektový a
subjektovo-subjektový charakter, je zjednotením procesu činnosti a histo-
ricky sa vyvíjajúcich spoločenských foriem činnosti, sociálnych foriem
styku. Význam rozpracúvania danej otázky ťažko možno doceniť: bez
nej nemožno pochopiť špecifikum marxistickej teórie odrazu, tvorivosti,
sociálnej pamäti, sociálnej psychológie, fenoménu kultúry atď. Kategória
činnosti je tiež tým článkom, ktorý doteraz chýbal pri riešení otázky
výstavby kategoriálneho systému materialistickej dialektiky.

5. Jednou z nových ideí, ktoré sa v posledných rokoch začínajú pre-
sadzovať v marxistickej dialektike je myšlienka, že *naše poznanie sa
vyvíja v pulzujúcich, z praxe vychádzajúcich a do praxe sa navracajúcich
reprodukcijných cykloch*. Reprodukčný cyklus vedeckého poznania napr.
prebieha cez fázu empirickej, teoretickej a prakticko-duchovnej činnosti;
začína empirickým nazeraním prakticky pretváranej skutočnosti a za-
vršuje sa premenou teórie na návod novej praktickej činnosti. Myšlienka
reprodukčných cyklov vedeckého poznania je uplatnením činnosťného
prístupu v teórii poznania a má zásadný význam pre pochopenie vzájom-
nej podmienenosti empirického a teoretického poznania; navyše otvára
celú novú výskumnú oblasť — sféru prakticko-duchovnej činnosti. Dô-
razne upozorňuje na potrebu rozpracovať problematiku prechodu od
teórie k praxi, problematiku premeny vedeckej teórie na program, pro-

mičeskoje prognozirovanije. Moskva 1983; KANAŠEVIČ, A. I.: Sistemnyj podchod
v političeskoj ekonomii. Moskva 1984.

² Pozri napr. KAGAN, M. S.: Ludská činnosť. Bratislava 1977; LEONTIEV, A. N.:
Problemy dejatel'nosti v psihologii. In: Voprosy filosofii 1979, č. 9; LINHART, J.:
Činnosť a poznání. Praha 1976. DEMIN, M. V.: Priroda dejatel'nosti. Izd. Novosibirskogo
univ. 1984; ŠVYRIOV, V. S.: Naučnoje poznanije kak dejatel'nost'. Moskva 1984.

jekt, plán praktickej ľudskej činnosti.³ Ide o jednu z tých oblastí spoločenskovedného výskumu, v ktorých naša filozofická produkcia podstatne zaostáva za potrebami praxe, za potrebami výstavby rozvinutého socializmu.

6. V posledných rokoch sa čoraz väčšími začína pociťovať nevyhnutnosť výraznejšie uplatniť *Marxovu metódu analýzy formotvorného procesu vo vedeckom výskume socialistickej spoločnosti*. V. I. Lenin si na jednom mieste svojich *Filozofických zošitov* poznamenáva, že menší filozofi ako Hegel sa hádali o to, či naše poznanie postupuje od javu k podstate, alebo od podstaty k javu: Hegel pochopil, že musí postupovať obidvoma smermi. Marx v *Kapitáli* rozpracoval metódu systémovej analýzy formotvorného procesu: ukázal, že javová forma vecí sa môže kvantitatívne odchyľovať od podstaty, že medzi ňou a podstatou môže vznikáť aj kvalitatívne protirečenie a že v dôsledku toho vznikajú prevrátené, bezobsažné javové formy, odrážajúce sa v každodennom transponovanom vedomí v podobe zdania, ilúzií a fetišizmu. V danej súvislosti Marx zdôrazňoval, že v teórii síce musíme najprv vyjadriť zákon v jeho čistej forme, ale potom sa musíme vrátiť k preskúmaniu jeho modifikácií a foriem prejavu, lebo až modifikovaná teória sa stáva správnou. Svoju analýzu mzdy ako iracionálnej formy prejavu hodnoty pracovnej sily pokladal za jeden z troch kľúčových objavov svojho *Kapitálu*. V našom spoločenskovednom výskume socialistickej spoločnosti však až do posledných rokov absentovala hlbšia analýza formotvorného procesu. V dvadsiatych rokoch sa mnohí autori domnievali, že za socializmu bude vzťah podstaty a formy javu natoľko priezračný, že nebude potrebná ani politická ekonómia socializmu, že vystačíme s teóriou hospodárstva. Tento názor sa začínal prekonávať až od druhej polovice tridsiatych rokov. Dnes sa stáva zrejším, že i socialisticky premenená forma ceny či zisku sa môže vyvíjať cez zložitý rad metamorfóz (do ktorého sa navyše začleňuje moment zámerných opatrení, napr. dotácií, cenových subvencií atď.) a že i za socializmu môžu vznikáť rozličné formy prevráteného vedomia (spoločenské vlastníctvo sa napr. javí ako štátne a štátne ako niečo „cudzie“ voči jednotlivcovi atď.). Doteraz sme väčšinou zdôrazňovali, že vývin poznania smeruje od javu k čoraz hlbšej podstate; zanedbali sme však druhú stránku veci: zložitú analýzu formotvorného procesu, postup od podstaty k mnohotvárnym formám jej prejavu. Zdôrazňovali sme napr. že za interpersonálnymi vzťahmi ľudí treba vidieť ich základné spoločenské vzťahy, ale zanedbali sme druhú stránku mince, že totiž z tohto základu spoločenských vzťahov treba teoreticky vyvinúť celú zložitú štruktúru interpersonálnych vzťahov, do ktorých ľudia vstupujú vo svojej každodennej činnosti.⁴

³ Pozri ČERNÍK, V. — FARKAŠOVÁ, E. — VICENÍK, J.: Teória poznania. Bratislava 1980; JANKOV, M.: Poznaniat cikli. Sušnosť i štruktúra. Sofija 1981.

⁴ Pozri HÁBA, Z.: Ekonomické príčiny prevrátených forem vedomí. ÚML ÚV KSS. Bratislava 1985; ANDREJEVOVÁ, G. M.: Sociálnf psychologie. Praha 1984.

7. Výrazný posun nastal v posledných rokoch v *chápaní vzťahu medzi filozofickými a špeciálnovednými kategóriami*. Nie je to tak dávno, keď filozofi viedli spor o to, či také pojmy, ako je pojem štruktúry a systému, informácie a i. patria medzi filozofické alebo špeciálnovedné kategórie. Tieto spory mali občas aj antinomický charakter. Dnes sa ukazuje, že to malo príčinu v zúženom chápaní vzťahu filozofických a špeciálnovedných kategórií, ktoré sa dostalo do rozporu s vývinom modernej vedy. A najmä praktické riešenie úloh, spätých s organizáciou interdisciplinárnych výskumov, v ktorých hrajú dôležitú úlohu matematické, systémové, kybernetické, synergetické a i. metódy doslova prinútili filozofov vzdať sa svojho zúženého pohľadu a priznať, že sám vzťah filozofických a špeciálnovedných kategórií sa na dnešnej úrovni vedeckého poznania sprostredkuje všeobecnovednými kategóriami, t. j. základnými pojmami špeciálnych vied, ktoré majú všeobecnovedný charakter [2]. V súvislosti s tým sa tiež podčiarkuje myšlienka, že filozofické kategórie treba konkretizovať na všeobecnovednej a špeciálnovednej úrovni a že ich treba obohacovať na podklade všeobecnovedných a špeciálnovedných pojmov. Len tak sa dnes môže dialektika stať efektívnou metódou špeciálnych vied. Kategóriu vzájomného pôsobenia napr. rozpracúval už Aristoteles; Kant a Hegel ju povýšili na jednu z kľúčových filozofických kategórií; Marx ju rozvinul ako ekonomickú kategóriu a na jej podklade po prvý raz v dejinách ľudského myslenia vysvetlil prirodzeným spôsobom orientovanosť vývinového procesu. Dnes sa táto kategória rozpracúva na úrovni teórie systémov, kybernetiky (princíp spätnej väzby), ale aj na úrovni fyziky (štyri fyzikálne typy interakcie a ich zjednotenia), chémie, biológie, sociológie, sociálnej psychológie a i. Obdobne by to malo byť aj so všetkými ostatnými filozofickými kategóriami.

8. Výrazný posun nastal v *chápaní jednoty gnozeologickej a axiologickej funkcie materialistickej dialektiky*. Pred dvoma desiatkami rokov sa vlastne axiologická problematika v súdobej marxistickej literatúre systematicky nerozpracúvala. Vo *Filozofickej encyklopédii* (3, s. 31) sa ešte axiológia charakterizovala ako „idealistické učenie o hodnotách“. Dnes sa situácia podstatne zmenila; nikto už nepochybuje o nevyhnutnosti rozpracúvať marxistickú axiológiu. Sama prax výstavby socializmu si čoraz väčšmi vynucuje serióznou analýzu takých kategórií, ako sú potreby, záujmy a ciele, hodnotové vzory, normy a ideály, ktoré hrajú rozhodujúcu úlohu v motivácii ľudskej činnosti a vo formovaní hodnotovo-orientačných (ideologických) vzťahov ľudí. Bez analýzy danej problematiky nemožno podať uspokojivé riešenie ani takého kľúčového problému metodológie spoločenských vied, ako je otázka vzťahu explanácie a chápania zmyslu ľudskej činnosti.

9. Všetky doteraz uvedené posuny v rozvoji materialistickej dialektiky za posledných dvadsať rokov vyúsťujú do výrazného synergického efektu — do *procesu výstavby kategoriálneho systému materialistickej dialektiky*. Od začiatku osemdesiatych rokov začínajú vychádzať mno-

honzväzkové syntetické práce, ako je *Materialistická dialektika, Dialektika ako všeobecná teória vývoja, Materialistická dialektika ako vedecký systém*. Ukazuje sa však, že ani tieto syntetické práce nevyriešia základný problém výstavby dialektiky ako logiky vedy. V danej súvislosti niektorí autori vyzývajú k hlbšej textovej analýze Hegelovej *Logiky* ako vedy.⁵ Aj systém kategórií materialistickej dialektiky zrejme musí pokryť všetky fázy reprodukčného cyklu vedeckého poznania (o čo usiloval už Hegel), t. j. musí vymedziť dialektické určenie empirickej, teoretickej a prakticko-duchovnej činnosti, pričom každá z kategórií musí vyjadriť určitý stupeň vo vývine nášho pojmového odrazu a mysleného pretvárania objektívnej reality. To znamená, že bunkou celého kategoriálneho systému zrejme budú kategórie hmoty a vedomia a že vlastný systém kategórií budú utvárať tri celostné bloky kategórií: kvality, kvantity a miery, podstaty javu a skutočnosti, subjektu, objektu a činnosti. Každá z týchto kľúčových kategórií sama bude hniezdom ďalších filozofických kategórií, ktoré budú dotvárať jej vnútorný obsah. Celý systém kategórií sa bude centralizovať okolo kategórie dialektického protirečenia. Všetko nasvedčuje tomu, že marxistickej filozofii sa podarí po prvý raz v dejinách ľudského myslenia vytvoriť živý filozofický systém princípov, zákonov a kategórií, ktorý bude z každého svojho odtienku vyrastať do celku, ako to požadoval aj V. I. Lenin.

10. Na báze kategoriálneho systému materialistickej dialektiky je možné postupne rozvinúť *sústavu základných metód marxistickej dialektiky*. Aj v danej oblasti možno v posledných rokoch zaznamenať výrazný pokrok. R. 1960 vyšla Ilienková kniha *O abstraktnom a konkrétnom v Marxovom Kapitáli*, ktorá je prvou ucelenou rekonštrukciou Marxovej metódy postupu od abstraktného ku konkrétnemu. Potom však dlho prevládala názor, že Marxova logická metóda je nielen základnou, ale jedinou metódou materialistickej dialektiky. Historická metóda sa napr. chápala iba ako podriadený moment logickej metódy. Nové výskumy však ukázali, že historická metóda má relatívne samostatný charakter. Marxova logická metóda je metódou teoretickej rekonštrukcie vyvinutého organického systému, kým Marxova historická metóda je rozvinutím logickej metódy na prípad dejín, v ktorých jeden taký organický systém predchádza druhý. Obidve metódy, logická a historická, utvárajú jednotný systém metód výstavby vývinových explanačných teórií. Popri logickej a historickej metóde sa v materialistickej dialektike začína rozpracúvať aj metóda prakticko-duchovnej činnosti. Ide o rozvinutie Marxovej logickej metódy na procesy premeny teórie na návod praktickej činnosti, Prax je, ako je známe, konkrétnejšia ako teória, a preto

⁵ Pozri napr. *Materialističeskaja dialektika*. Moskva 1981—1985, T.5.; *Dialektika kak obščaja teorija razvitiija*. Moskva 1981—1983, T.4.; *Materialističeskaja dialektika kak naučnaja sistema*. Moskva 1983, T.1.; MOTROŠILOVA, N. V.: *Puť Gegelja i Nauka logiky*. Moskva 1984; NAUMENKO, L. K.: *Prešov k doplnenému vydaniu knihy E. V. Ilienková Dialektická logika*. Moskva 1984.

aj tam, kde naše poznanie smeruje od teórie k praxi, musí postupovať od abstraktného ku konkrétnemu. V marxistickej dialektike sa napokon rozpracúva aj metóda revolučne praktickej činnosti. Vychádza z Marxovej tézy, že filozofia nemá svet iba vysvetľovať, ale ho aj meniť. Kľúčovou otázkou danej metódy je už spomínané zjednotenie podmienok a činnosti. Ukazuje sa v nej, ako je možné menením druhotných podmienok ovládať formy prejavu zákona a ako je možné zavádzaním a menením vlastných podmienok zákona využívať prírodné a spoločenské zákony v praktickej ľudskej činnosti, meniť ich na formy cieľavedomej ľudskej aktivity, na formy sebarealizácie človeka. Práve rozpracúvaním daných metód stáva sa materialistická dialektika logikou modernej vedy, filozofiou zjednotenia vedy a práce, logikou výstavby socializmu a komunizmu. Naopak, nedostatočné rozpracovanie daných metód je limitujúcim faktorom tak v oblasti vedeckej práce, ako aj v praxi výstavby socializmu.

11. Systematický výskum a výklad materialistickej dialektiky ako ucelenej sústavy princípov, zákonov, kategórií a metód je nevyhnutným predpokladom fundovanej *kritiky súčasných nemarxistických koncepcií dialektiky*. Ani túto úlohu nemožno podceňovať. Súčasná buržoázna filozofia sa usiluje prekonať dichotómiu scientizmu a antiscentizmu, postupne prichádza k poznaniu, že dialektiku nemožno jednoducho odmietnuť ako paradoxnú metafyziku a že ju ani nemožno rozvíjať ako logiku paradoxu, apórie či antinómie, resp. že tak línia pozitivizmu, ako aj línia Kierkegaarda viedli do slepej uličky. Čoraz výraznejšie sa v buržoáznej filozofii dormuje tendencia návratu k dialektike ako akémusi metafyzickému základu exaktných vied. Veľmi výrazne túto tendenciu naznačil už N. Hartmann; ten však smeroval ešte späť od Hegelovej pozitívnej dialektiky ku Kantovej negatívnej dialektike (aporetike). No už G. Bachelard, predstaviteľ francúzskeho neoracionalizmu, smeruje od kantovskej dialektiky k hegelovskej (s jej dualitou podstaty, rozdvajujúcej sa na komplementárne fenomény). K. R. Popper využíva niektoré myšlienky dialektiky vo svojich reprodukčných cykloch a usiluje sa prekonať hegelovskú dialektiku na základe kybernetického princípu spätnej väzby. I. Lakatos, predstaviteľ tzv. historickej (bostonskej) školy využíva hegelovskú dialektiku na základe kybernetického princípu spätnej väzby. I. o logickú rekonštrukciu dejín vedy. M. Wartofski zdôrazňuje význam filozofických kategórií ako „metafyzických modelov“ vedeckého poznania atď. Pre nezasväteného pozorovateľa bude zrejme čoraz ťažšie odlíšiť marxistické a nemarxistické chápanie dialektiky. Bude treba striktné kritérium ich rozhraničenia. Takým kritériom zrejme bude chápanie dialektického protirečenia. Práve postoj k dialektickému protirečeniu, ktoré v reálnom živote často vystupuje v javovej forme paradoxu a antinómie, je objektívnym kritériom kultúry myslenia. A práve v kultúre myslenia sa musia prejaviť aj prednosti marxistickej dialektiky oproti

súčasným pokusom buržoáznej filozofie o reinterpretáciu Kantovej či Hegelovej dialektiky.

LITERATÚRA

1. O Dialektickom protirečení. Bratislava 1983.
2. GOTT, V. S. — SEMENČUK, E. P. — URSUL, A. D.: Kategorii sovremennoj nauki. Moskva 1984.
3. Filosofskaja encyklopedija. T.1. Moskva 1960.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКОЙ ДИАЛЕКТИКИ КАК ВСЕОБЩЕЙ НАУЧНОЙ ТЕОРИИ И МЕТОДА

Вацлав Черник

Автор в статье пытается отобразить резкий сдвиг, происшедший за последние годы, а именно: 1. в уточнении основных принципов материалистической диалектики; 2. в углублении понимания ее внутреннего ядра — диалектического противоречия; 3. в решении вопроса соотношения диалектики и системного подхода; 4. в разработке категории „деятельность“; 5. в анализе воспроизводственного цикла научного познания и его связи с воспроизводственным циклом практики; 6. в повышении роли Марковского метода анализа формирующего процесса при исследовании социалистического общества; 7. в более глубоком понимании соотношения философских, общенаучных и специально-научных категорий; 8. в уяснении единства логическо-гносеологической и аксиологической функций материалистической диалектики; 9. в процессе построения категориальной системы материалистической диалектики; 10. в развитии основных методов материалистической диалектики (логического, исторического, практически-духовного и революционно-практического); 11. в критике современных немарксистских концепций диалектики.

DER JETZIGE ZUSTAND IN DER ENTWICKLUNG DER MATERIALISTISCHEN DIALEKTIK ALS EINER ALLGEMEINEN WISSENSCHAFTLICHEN THEORIE UND METHODE

Václav Černík

Der Aufsatz versucht den bedeutenden Vorwärtsschub zu erfassen, der in den letzten Jahren: 1. in der Präzisierung der Grundprinzipien der materialistischen Dialektik; 2. in der Vertiefung der Auffassung ihres inneren Kernes — des dialektischen Widerspruchs; 3. in der Lösung der Fragen des Verhältnisses von Dialektik und Systemzugang; 4. in der Herausarbeitung der Kategorie der Tätigkeit; 5. in der Analyse des Reproduktionszyklus der wissenschaftlichen Erkenntnis und seiner Angeknüpftheit an den Reproduktionszyklus der Praxis; 6. in der Hervorhebung der Marxschen Methode der Analyse des formbildenden Prozesses bei der Erforschung der sozialistischen Gesellschaft; 7. in der tieferen Auffassung des Bezugs philosophischer, allgemeinwissenschaftlicher und spezialwissenschaftlicher Kategorien; 8. in der Klärung der Einheit der logisch-erkenntnistheoretischen und axiologischen Funktion der materialistischen Dialektik; 9. im Aufbauprozess des kategorialen Systems der materialistischen Dialektik; 10. in der Entwicklung der Grundmethoden der materialistischen Dialektik (der logischen, historischen, praktisch-geistigen und revolutionär-praktischen); 11. in der Kritik der jetzigen nichtmarxistischen Konzeptionen der Dialektik, zu verzeichnen war.